

פסקי הלכה והציונות הדתית

(תגובה למאמרו של הרב רונן לוביץ')

א. זה פסק הלכה, לא דעת תורה

הרב לוביץ' כותב שמאמרו על דעת תורה בציונות הדתית איננו נובע מהפולמוס על שאלת סירוב הפקודה בציונות הדתית, אבל בפועל הדוגמא היחידה שעליה הוא מבסס את מאמרו, היא שאלת סירוב הפקודה. הוא איננו מציין שמות של רבנים, אם כי הוא מזכיר את דבריו של הגר"א שפירא מלפני למעלה מעשר שנים, שכבר קרא אז לסרב פקודה, וכנראה גם הפעם הוא מתכוון אליו. הוא איננו מבין מדוע דברי רבנים בסוגיית ההתנתקות, במיוחד כאלה שסברו שיש לסרב פקודה, הם פסק הלכה. הוא הופך את דבריהם לדעת תורה, ומשם הוא פורש תמונה מקיפה של 'דעת תורה' כפי שהיא קיימת בציבור החרדי, ומנסה להחיל אותה על הציונות הדתית. הוא מתבסס על פרשנות שנתן הרב ישראל רוזן לדברי הגר"א שפירא בעניין סירוב הפקודה לפני 12 שנה, שאותם הוא הכתיר כ'דעת תורה'¹.

דומה, שהדבר ההגיוני ביותר הוא לראות דברים שכתב ואמר הגר"א שפירא בעצמו בנושא, וכך לבחון את העניין. **הגר"א שפירא כבר הסביר ונימק בעבר, שהעברת חלקים מארץ ישראל לידי נוכרים** היא איסור תורה, והדבר הוא פסק הלכה, ולא 'דעת תורה'. במאמר שפורסם כבר לפני למעלה משלושים שנה², הוא מבחין בתחילה בין דעת תורה לפסק דין³, ואחר כך כותב: כל זה כהקדמה בעלמא, כי באמת החזרת שטחים היא בעיה של הלכה טהורה, ויש לבררה בדרכים המקובלות בהלכה.

משם הוא ממשיך ללבן את איסור "לא תחנם", מצוות יישוב הארץ ועוד. מכאן ניתן להסיק שיש גם איסור הלכתי להשתתף ולסייע בגירוש יהודים מבתיהם בארץ ישראל, ובהעברת חלקי ארץ ישראל לריבונות נוכרית. גם את עקרונות ההלכה בדבר אי ציות לפקודה בלתי חוקית הסותרת הלכה, בירר הגר"א שפירא כבר בעבר, וגם שם הנימוקים הם הלכתיים, ולא נכללים

1. הוא השתמש באותה דוגמא שציין במאמר שפורסם כבר לפני מספר שנים בעניין זה. ראה: יוסף אחיטוב, "מתחים ותמורות במנהיגות הדתית", בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל (עורכים: זאב ספראי ואבי שגיא), עמ' 56-85, ובעיקר בעמ' 72-76.

2. החזרת שטחי ארץ ישראל, מורשה ט (תשל"ד), עמ' 15-21. מאמר זה מאוד רלוונטי לנושא שעסקו בו הרב רונן לוביץ' ויוסף אחיטוב, והוא לא הוזכר בדבריהם כלל. מאמרו של הגר"א שפירא פורסם בעבר במקורות נוספים: ארץ נחלה - זכותנו על ארץ ישראל (עורך: הרב יהודה שביב), ירושלים תשל"ו, עמ' 136-140; ואת ארצי חלקו (עורך: ירוחם דן כהן), ירושלים: קול מבשר תשס"א, עמ' 162-169 וכעת בספרו של הר"א שפירא, מורשה, ירושלים תשס"ה, עמ' קכה-קלג. עיין עוד בדבריו: שו"ת מנחת אברהם, חלק א, ירושלים תש"ן, סי' מד (עמ' שעג-שעד). לא ייתכן לעסוק בסוגיית דעת תורה בציונות הדתית, להתמודד עם דברי הר"א שפירא, ולא להתייחס לדברים ברורים שהוא כתב בנושא.

3. בדומה לדבריו במאמר אחר: "דעת תורה בענינים מדיניים", תחומין ח (תשנ"ח), עמ' 363-364, אליו מפנה הרב רונן לוביץ' במאמרו בהע' 3.

בגדר 'דעת תורה'⁴.

כאמור, הרב לוביץ' ציטט במאמרו את דברי הגר"א שפירא מלפני למעלה מעשר שנים שבהם קבע:

שבענייני כלל ישראל רק זקני וגדולי הדור מוסמכים **לפסוק**, וגם הם עושים זאת לאחר התייעצות ביניהם. מי שאינו מוסמך ויכול **לפסוק** בענייני הלכות קשות כמו עגונות וגיטין ואינו בקי בש"ס ודי' חלקי שולחן ערוך - אינו ראוי **לפסוק** בענייני הכלל. בענייני הכלל אסור ל"רעבעלעך" **לפסוק**.

ארבע פעמים במובאה זו, נזכר השורש פ.ס.ק. אכן כן, מדובר על פסיקה הלכתית, וככל שהנושא ההלכתי מורכב וקשה יותר, ההיגיון אומר, שההכרעה תהיה בידי מומחים גדולים יותר, וכמו בכל סוגיה קשה ומורכבת, בין אם מדובר בעניין אישי כמו עגינות, ובוודאי אם מדובר בנושא ציבורי כללי יותר. אמנם כן, אין הכרח לומר שכל מי שהתמודד עם סוגיות חמורות כמו עגונות וגיטין, יהיו לו הכלים הנדרשים להתמודד עם שאלות ציבוריות ולאומיות חמורות, וגם אם כן, לא בהכרח שהוא יגיע לאותן מסקנות והכרעות כמו רב אחר. כוונת הדברים לומר, שיש צורך בתלמידי חכמים גדולים ורציניים, המפורסמים באישיותם, בידיעותיהם ובשיקול דעתם הרחב, כדי להכריע בעניינים מעין אלה⁵.

באופן כללי, על הטיעונים ההלכתיים נגד מתן חלקי ארץ ישראל שבעלותנו לזרים נכתב רבות במאמרים ובספרים, ואין כל חדש בעניין, וכך גם בסוגיית סירוב הפקודה⁶. זה לא לעניין לטעון שכל מה שנכתב בסוגיות אלו הוא דעת תורה, ושאינן לזה הנמקה וביסוס הלכתי. אפשר לחלוק, להעלות טיעונים נגדיים, לומר סברות אחרות או להביא ראיות סותרות כדרכה של תורה, וכפי שמקובל בבית המדרש, וכמו בכל סוגיה אחרת, אבל זו סוגיה הלכתית וכך יש להתייחס אליה⁷. אכן, ההליך הפגום והרע של קבלת ההחלטות בכנסת ובממשלה לביצוע ההתנתקות, הדרך השלילית שבה היא מומשה ויושמה - בנחישות גדולה ובמעט מאוד רגישות (כל זה מניסיון אישי), עקירת אנשים מבתיהם וריסוקם מבחינה קהילתית וכלכלית (נכון להיום), למעלה מחצי שנה אחרי, רוב המגורשים אינם עובדים) ועוד - גם הקצינה את התגובות של רבנים ושל אחרים

4. דברי הגר"א שפירא בעניין זה מובאים בספרו של פרופ' אליאב שוחטמן 'ויעמידה ליעקב לחוק', ירושלים תשנ"ה, עמ' 67-73, וכעת בספרו של הגר"א שפירא, מורשה, עמ' קמא-קמז.

5. הכותרת 'דעת תורה' וכן הסברו של הרב ישראל רוזן, אינם משנים את העובדה שמדובר בפסק הלכה.

6. אף אני הדל כתבתי מאמר בנושא סירוב הפקודה: "ציות לפקודת", צהר כא (תשס"ה), עמ' 7-25. המאמר הוא בירור הלכתי ביסודו, ולא דעת תורה.

7. הרב רונן לוביץ' מזכיר לנו בסוף מאמרו את דברי הרח"ד הלוי, שטען שבכמה משטחי החיים, התורה השאירה את הדברים פתוחים ועמומים ולא קבעה בהם מסמרות. אכן, בשמאל הדתי מאוד אוהבים לצטט ולדון בדבריו אלו. אך נראה ששאלת שלמות הארץ היא בכל זאת שאלה הלכתית מובהקת, שיש לתורה ולהלכה מה לומר בה, אם כי יתכן שתהיה בה מחלוקת כמו בכל נושא הלכתי אחר. המעיין לעומק בדבריו שם, יראה שהם אמורים ביחס לאופי המשטר המדיני והכלכלי, וזה אכן מוסכם ופשוט, שמצוות מינוי מלך, היא עמומה וייחודית בכך שהיא תלויה ברצון העם: "ואמרת אשימה עלי מלך" (דברים יז, יד, ונצי"ב שם). אך האם זה אומר שמנהיגות יכולה לעשות ככל העולה על רוחה בתחום מדיני או כלכלי, ותהיה חובה להישמע לה גם אם זה יסתור הלכה מפורשת? לא לזה התכוון הרח"ד הלוי. הוא עצמו מביע עמדות הלכתיות ברורות בנושאי תורה ומדינה, כולל גם בשאלת נסיגה מחלקי ארץ ישראל, ועוד חזון להאריך בדבריו.

הסבורים שכל זה הוא רע למדינת ישראל מכל הבחינות - דתית, ביטחונית, כלכלית וחברתית ועוד. אבל הטיעונים ההלכתיים נגד מהלך שכזה ודומה לו, הם ישנים וותיקים. נכון הוא שהיו רבנים אחרים, שאמנם לא שימשו כרבנים ראשיים וכדיינים מעולם, וכן לא נדרשו להכריע בשאלות חמורות כמו התרת עגונות או בשאלות ציבוריות אחרות, ובכל זאת סברו אחרת בעניין סירוב הפקודה. בסיכומו של דבר, מספר קטן יחסית של חיילים סירב ואף נענש, ומספר גדול יותר הצליח להגיע לסיכום עם המפקדים הישירים, ולהיות במעגלים הרחוקים יותר או בכלל לא להיות שותף. אך בכל זאת, ולצד, אלפי חיילים ושוטרים ובהם גם חובשי כיפות, ביצעו את הגירוש. אמנם יש גם לקחת בחשבון, שמבין חובשי הכיפות הללו יש כאלה שאינם מתעניינים כלל בפסיקתם של רבנים בעניין זה לכאן ולכאן, וגם בתחומי הלכה אחרים.⁸ אך כל זה אינו מונע מרבנים להביע עמדה הלכתית מנומקת כפי הבנתם, והרוצה לשמוע ישמע. מתוך היכרותי את כלל הציבור הציוני-דתי וגם את רבניו, לא נראה לי שהמושג דעת תורה מחלחל במחוזותינו, כפי שהוא נפוץ יותר בציבור החרדי. גם בציבור החרדי לא הכול נשמעים, והגופים המוסדרים מהעבר כמו "מועצת גדולי התורה" בקושי מתפקדים. שם הכול תלוי במעמד ובסמכות שיש לרבנים מסוימים אצל קהל שומעים שיצייתו להם תמיד, ולא בשל היותו גוף מוסדר.

ב. מי מערב רבנים בעניינים לא הלכתיים?

הרב לוביץ' טוען שאנשים נזקקים יותר לדעת תורה מבעבר, בשל בעיות ואתגרים חדשים שמציב העולם המודרני, ולאדם רגיל אין הכלים להתמודד עם כך. יתכן שזו הסיבה, אם כי לפחות לבני הציונות הדתית יש ידע רב וכלים רבים ומגוונים לרכוש את אותו ידע, הרבה יותר מלבני הציבור החרדי. לא בטוח שרבנים הם מקור הידע הנכון לכך. אכן, צריך להיזהר מאוד, שלא כל אמירה של רב תיהפך להיות פסק הלכה, ואפילו לא דעת תורה. ובכל זאת, לאנשים רבים חשוב לשמוע מה רב פלוני או אלמוני חושב, מתוך הערכה והכרה, בשיקול דעתו, בניסיונו, באמינותו ובחכמתו, אבל האמירה של הרב איננה מחייבת כמו פסק הלכה.

אי אפשר להתעלם מכך שלעתים הדחיפה לשמוע דעתו של רב באה מהציבור עצמו. דוגמא לכך - מהמאבק בגוש קטיף. היו שאלות שהן בעל אופי הלכתי מובהק, כמו מתי לקרוע קריעה, האם לברך "דיין האמת", מתי לעקור את המזוזות ועוד, והיו שאלות הלכתיות מורכבות וקשות יותר כמו מה לעשות עם בתי הכנסת, העברת קברים ועוד. כמו כן היו שאלות שהן לא הלכתיות כלל, אך היה בהן ממד ציבורי, שהרי סוף סוף התנהל כאן מאבק: האם לפנות למנהלת או לא, האם ומתי לארוז, האם להאמין לכל מיני ניסיונות הפחדה שהיו בימים שלפני הגירוש שנועדו לשבור מוראלית את התושבים, כמו: שמי שלא יוציא את רכושו כולל רכבו עד תאריך מסוים יפסיד את כל רכושו, יפסיד את הפיצויים המגיעים לו וכדו'. את העצות וההנחיות כיצד להתמודד מול כל אלה, נתנו בדרך כלל אנשי מעשה (פורום המשפטנים, חברי מזכירות ובעלי תפקידים אחרים שעמדו בקשר עם הצבא, המשטרה, משרדי ממשלה וכדו'). ופעמים רבות, על אף זאת, בכל זאת הציבור רצה לקבל תמיכה בטיב העצה ובנכונותה מדמות רבנית מוכרת ומוערכת על ידו, שהוא סומך על שיקול דעתו וחכמתו - רב היישוב, ועד רבני גוש קטיף או ניצניו. דבריהם לא הוצגו כפסק הלכה או כדעת תורה, אלא כתמיכה בהמלצות ובעצות.

כך גם קורה לפני כל מערכת בחירות. בכל פעם חוזר אותו ריטואל של רבנים הקוראים להצביע

8. ראה: אשר כהן, "הכיפה הסרוגה ומה שאחריה - ריבוי זהויות בציונות הדתית", אקדמות טו (תשס"ה), עמ' 9-30.

בעבור מפלגה מסוימת. יש אנשים שהדבר חשוב להם, אבל זה לא פסק הלכה ולא דעת תורה. אין זה מתפקידו של רב להיות פוליטיקאי. רב צריך להצביע על הכיוון הכללי: ללמד, לברר וללבן את הדרכתה של התורה וחז"ל בנושאים העומדים על הפרק, להציב את האידיאל, את הרצוי, לעורר לעודד, להלהיב ולדחוף לטובת עם ישראל, ארצו ותורתו. אך בכל מה ששייך ליישום ב"שטח", זוהי כבר גלישה לתחום אחר. מה הן הפעולות המעשיות הנדרשות לשם אותן מטרות, מי הם האישים המתאימים ביותר לעשות זאת, איך, באיזה אופן וכדו', זה אינו מתפקידו של הרב. הוא אינו אמור להבין בזה. פוליטיקה מעשית - ה'ידילים', העסקנות הקטנונית, הכסף, הלכלוך שנלווה לזה ועוד - את זאת עליו להשאיר לאנשי המעשה.

יתכן שרב מסוים רכש ידע והוא מבין גם בתחומים אחרים שאינם קשורים לתפקידו כרב, והוא יכול ליעץ ולהמליץ כמו כל איש מקצוע אחר, אך אין זה קשור להיותו רב ותלמיד חכם. אמנם כן, רב יכול להביע ולפרסם מה היו מסקנותיו ושיקול דעתו, מי מבין המפלגות נראית לו כטובה ביותר והמתאימה ביותר ליישם ולממש את כל אותן שאיפות ורצונות בנושאים הלאומיים והחברתיים העומדים על הפרק, **אך אין זה פסק הלכה!** זוהי שאלה של שיקול דעת, של הערכה ותפיסת המציאות, **אך היא איננה הכרעה מחייבת.** היא בגדר המלצה, עצה טובה, הבעת עמדה, **אך בשום פנים ואופן לא פסק הלכה.**

ג. גדולי תורה ורבנים עלולים לטעות

לרבנים מותר להביע עמדה גם בנושאים לא הלכתיים, ולפחות כמו כל אדם אחר. לכל בלבר ולכל עיתונאי מותר, ולרב לא! נכון, הם יכולים לטעות, "לא בשמים היא". גם סנהדרין, הגוף התורני העליון של עם ישראל, בחירי תלמידי החכמים, יכולים לטעות, ועל זה מקריבים פר העלם דבר של ציבור. נכון, כל רב וכל דין, צריך להתפלל כר' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש - בכניסתו לעסוק בהוראה, שלא יארע דבר תקלה על ידו (ברכות כח, ב), וצריך סייעתא דשמיא גדולה להורות נכון, ושלא להיכשל ולומר על אסור מותר ועל מותר אסור. אך האם בשל האפשרות לטעות, רבנים ודיינים לא יורו הלכה? האם המסקנה מהדוגמאות שהביא הרב לוביץ' שבהן רבנים אולי טעו, היא שזהו, מכאן ואילך רבנים לא יביעו עמדה בשום נושא, אפילו הלכתי מובהק? האם כל הרבנים בעולם נקטו עמדה "נוקשה המקפאיה את השמרים" בכל הנושאים שהוא ציין? האם אין להתחשב בתמורות חברתיות שאכן חלו בינתיים, והביאו שינוי במציאות? למציאות אחרת, נדרשת התייחסות הלכתית אחרת, ואין זו ברכה בדיעבד.

כאמור, הרב הפוסק, צריך להבהיר מתי זה פסק הלכה ברור שאין עליו עוררין, ושהוא מקובל על כל הפוסקים ללא יוצא מהכלל, ומתי זו דעתו ההלכתית אם כי יש החולקים, ומתי זו המלצה, הבעת עמדה, ומה הם השיקולים השונים והמורכבים העומדים מאחורי דבריו, וככל שניתן לנמק, להוכיח ולהסביר ממקורות ומסברא, כן ייטב. הציבור גם יבין ויקבל את דבריו, ויקיימם יותר בשלמות. כוחו של פסק או אמירה תורנית אחרת, היא בקבלתו על ידי הציבור.

עיקר הכל היא קבלת האומה, ומתוך קבלת האומה הננו מקיימים בטהרה גם דברים שהם באמת תקנות של הדורות האחרונים... הלב הכשר המלא קדושה ואהבה לתורה ומצוות, הנובעת מתוך אהבת ה' ודרכיו, המחוברת באהבת ישראל ובצפייה לישועתו ולכבודו על אדמת הקודש, אשר הפליא לו צור עולמים לנחלת עולמים, הלב הזה הוא רואה בחוש ישר, ומוצא בקרבו בהבנה פנימית את הסקירה הנאמנה בשלשלת הדורות והשפעותיהם הרוחניות.

(הראייה קוק, אגרות ראייה ח"א עמ' קצד)

